

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2017.66.17>
УДК 338.48

Л. Ткачук, канд. геогр. наук, доц., докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

СУТНІСТЬ ТУРИЗМУ ЯК БАГАТОАСПЕКТНОГО СУСПІЛЬНОГО ЯВИЩА

Виявлено багатоаспектність туризму як суспільного явища глобального масштабу. Розкрито основні напрями та завдання його досліджень різними науками. Зокрема, визначено сутність туризму як подорожі й сформульовано контекст географічного дослідження туризму. Проаналізовано соціальну функцію туризму, охарактеризовано параметри його соціально-культурного впливу, розкрито роль туризму у становленні суспільства постіндустріального типу. Окреслено внесок туризму у світову економіку, розглянуто особливості туризму як міжгалузевого господарського комплексу, вагомого чинника соціально-економічного та екологічного розвитку країн і регіонів світу. Відзначено роль туризму у формуванні міжнародних економічних зв'язків, підтриманні миру та стабільності у світі.

Ключові слова: туризм, подорож, соціально-культурний вплив туризму, типологія туристів, економічні функції туризму, екологічний аспект туризму, туризм як форма міжнародних відносин.

Постановка проблеми. Туризм це багатоаспектний феномен глобального масштабу, що чинить суттєвий вплив не тільки на життя окремої особистості, але й на розвиток людської цивілізації взагалі. Бурхливий розвиток масового туризму в другій половині ХХ ст., розширення його функцій, урізноманітнення та глобалізація зумовили системний характер його вивчення. Туризм як об'єкт дослідження не охоплюється повністю жодною науковою дисципліною і, отже, потребує теоретичного та методологічного інструментарію багатьох наук – географії, економіки, культурології, рекреації, історії, психології, юриспруденції, статистики, соціології, політології, філософії тощо. Міждисциплінарний підхід дозволяє врахувати дію численних чинників територіальної організації та розвитку туризму, відобразити його вплив на різні сфери суспільства (економічну, політичну, соціальну, духовну).

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання єдиного погляду на об'єктно-предметну сутність, зміст і структуру науки про туризм залишається дискусійним. Швидкий прогрес масового туризму у другій половині ХХ ст. сприяв формуванню двох основних векторів розвитку наукового пошуку. З одного боку, активно розвивалися дослідження окремих аспектів феномену туризму і формувалася міжгалузевий підхід до його вивчення. Виникли такі наукові напрями, як: соціологія туризму, філософія туризму, економіка туризму, маркетинг туризму, географія туризму, екологія туризму та ін. З іншого, багато вчених (Дж. Джафарі, К. Каспар, Н. Лейпер, Ф. Франжіаллі, В. Федорченко, В. Пазенок, І. Зорін, В. Квартальнов, М. Біржаков), акцентуючи увагу на складності феномену туризму та його важливості в контексті розвитку людської цивілізації, наголошували на необхідності розробки інтегральної теорії науки про туризм. На пострадянському просторі вперше питання становлення науки про туризм було порушено українським географом М. Крачилом у монографії "Основи туризмознавства" 1980 р. Розглядаючи туризм як активну і невимущену форму спілкування людей, що сприяє зміцненню миру і взаєморозуміння між народами, ознайомленню з культурою народів, глибокому пізнанню навколишнього світу, поєднанню відпочинку й оздоровлення, автор обґрунтовує роль окремих наук, і зокрема суспільної географії, у вивченні туризму. Нині наукові основи дослідження туризму сформульовані у працях учених географів, економістів, соціологів, філософів, українських: О. Бейдика, В. Герасименка, В. Кияка, В. Кіптенко, М. Крачила, С. Кузика, І. Мінич, О. Любіцевої, М. Мальської, Н. Недашківської, В. Пазенка, Т. Панченко, М. Рутинського, І. Смирнова, І. Твердохлєбова, Т. Ткаченко, В. Федорченка, І. Яковенко та іноземних: В. Азара, Г. Александрової, М. Біржакова, Я. Варшинської, А. Вільямса, Ч. Гельднера, Дж. Джафарі, І. Енджейчик, І. Зоріна, Н. Лейпера, М. Кабушкіна,

В. Квартальнова, К. Крапфа, А. Ковальчика, Ф. Котлера, Е. Коена, Д. Маккенела, М. Мироненка, В. Преображенського, С. Стечіва, Д. Уївера, О. Чудновського, М. Холла, В. Хунцікера, А. Яцковського та ін. Загалом в Україні туристичну проблематику (спираючись на аналіз 612 дисертаційних досліджень, здійснених за часи незалежності) розробляють представники 19 різних галузей знань, однак лідирують науковці економісти (49 % дисертацій), географи (15 %) і педагоги (10 %) [1].

Метою статті є узагальнення теоретичних розвідок, здійснених у межах різних напрямів досліджень сфери туризму; формування цілісного уявлення про туризм як багатогранний феномен планетарного масштабу; відображення його ролі та значення в житті сучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Стрижневим процесом, навколо якого формується вся система туризму (звідси і примат географії в його дослідженнях), є подорож, переміщення людини у просторі між певними місцями, які характеризуються конкретними географічними параметрами. Атрибутивні характеристики місць, які є кінцевими або проміжними точками туристичного маршруту, впливають на функціонування кожного компонента туристичної системи. Зокрема, природно та суспільно-географічні параметри місць походження туриста визначають риси туристичного попиту, тоді як характеристики проміжних і кінцевого пунктів визначають одночасно і спосіб переміщення, і мету відвідування, і потенціал формування та розвитку туристичних дестинацій.

Однак подорож і туризм – поняття не тотожні. За визначенням, сформульованим експертами Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), туризм – соціальне, культурне та економічне явище, викликане діяльністю осіб, які подорожують і перебувають у місцях, розташованих за межами їхнього звичайного середовища, для відпочинку, бізнесу та в інших цілях. Осіб, що подорожують, називають відвідувачами, для виділення туристів з їхнього числа використовують додаткові критерії: термін перебування (не більше одного року поспіль, але більше ніж доба); пріоритетність туризму перед іншими видами діяльності в місці перебування (метою подорожі не має бути здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування).

Трактування туризму як подорожі за межі звичного середовища корелюється з концепцією різноманіття географічних систем, як природних, так і створених людиною. Це дозволяє розкрити й інші аспекти туризму: рекреаційний, економічний, соціально-культурний, екологічний тощо. Різноманіття екосистем віками служило основою пристосування людства до мінливих умов навколишнього середовища, виступаючи природним рушієм міграції, стимулювало еволюціонування людини як біологічного виду. Природне різноманіття нині має еко-

логічне, генетичне, соціальне, економічне, наукове, виховне, культурне, рекреаційне та естетичне значення, що затверджено Конвенцією Організації Об'єднаних Націй (ООН) про біологічне різноманіття 1992 р. Проте розвиток людської цивілізації призвів до значного його скорочення, що становить нині одну з основних екологічних проблем планетарного масштабу. З іншого боку, відображаючись у неповторності й різноманітті особливостей, властивих групам і спільнотам, що формують людство, будучи джерелом обмінів, новаторства і творчості, культурне різноманіття так само необхідне для людства, як і біорізноманіття. У цьому сенсі воно є загальним надбанням людства, це визнано та закріплено в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь у Загальній декларації Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) про культурне різноманіття 2001 р. Культурне різноманіття розширює можливості вибору, наявні у кожній людині, воно є одним із джерел розвитку, що розглядається не тільки в сенсі економічного зростання, а ще й як засіб, що забезпечує повноцінне інтелектуальне, емоційне, моральне і духовне життя. Географічне різноманіття робить перспективи розвитку туризму практично необмеженими. У свою чергу, сам туризм набуває рис цивілізаційного процесу – процесу взаємодії між просторовими осередками, у межах яких сформувався особливий спосіб життя, – безперервність якого французький географ Поль Відаль де ла Блаш вважав запорукою прогресу людської цивілізації.

Багато вчених надають першорядної ваги соціальній функції туризму. Туризм є складовою соціальної сфери, оскільки, як форма проведення дозволяє у подорожі, спосіб організації рекреації чи вид бізнесу, передбачає контакти між людьми та виступає основою особистісного розвитку індивіда, сприяючи не тільки відновленню та розвитку його фізичних кондицій, але й розширенню шляхів реалізації власного потенціалу в суспільстві. Структурно-стратифікаційна модель соціального простору передбачає чотири зрізи соціологічних досліджень: 1) індивідів та їхніх соціальних ролей; 2) відносин між ними; 3) соціальних просторів, сформованих різними видами людської діяльності; 4) сучасного суспільства як цілісної соціальної системи планетарного масштабу. За аналогією предметами дослідження соціального аспекту туризму стають: 1) туристи як особи, що на час подорожі набувають особливої соціальної ролі; 2) відносини, що виникають при контакті туристів з представниками приймаючої сторони; 3) соціально-культурний вплив туризму; 4) масовий туризм як соціальний феномен, який став обов'язковим атрибутом сучасного способу життя в епоху постмодернізму, розвитку транспортних і телекомунікаційних технологій і глобалізації.

Особливості поведінки туристів, їхня мотивація і глибина занурення в суспільство приймаючої країни чи регіону лежать в основі типології туристів. Зокрема Е. Коен виявив такі типи: 1) рекреаційний, що відповідає структурно-функціоналістському погляду на туризм як дозвіллену практику і спосіб відновлення фізичних і духовних сил (такі туристи формують організовані масові туристичні потоки); 2) диверсійний, коли туристична подорож є можливістю вийти за межі повсякденності, зокрема і стандартних форм відпочинку (характерний для організованих індивідуально диверсифікованих турів); 3) дослідницький, орієнтований на пізнання та отримання вражень, пошук нового досвіду та життєвих сенсів в інших культурах (туристи, які самостійно розробляють та організують поїздки, плануючи відвідувати місця, які не спеціалізуються на обслуговуванні подорожуючих); 4) глибокого занурення, що характеризує туристів, які не тільки споглядають автентич-

ність іншої культури, а й тестують її "на смак" (для таких туристів характерне триваліше перебування в приймаючому регіоні, занурення в місцеве життя); 5) екзистенціальний, коли отримання вражень під час туристичної подорожі є безпосередньо сенсом життя (напр., прочани, кочівники, регулярні подорожі на історичну батьківщину мігрантів тощо). Останній тип подорожуючих не можна однозначно відносити до туристів, оскільки важко визначити, настільки така подорож є перебуванням за межами звичного середовища [4].

Соціальні відносини в туризмі розглядаються в контексті відносин туристів з представниками приймаючої сторони ("guest-host"); включають відносини між окремими особами, особою та суспільною групою, різними суспільними групами, різними культурами; класифікуються залежно від ступеня гостинності: від активного просування та демонстрації місцевих соціокультурних феноменів, відкритості та доброзичливості, через байдужість до автаркії і в деяких випадках опозиції. (Проте не завжди концепція "гостей і господарів" знаходить застосування, оскільки часто буває так, що особи, які приймають туристів, не є представниками спільноти, яку відвідують туристи). Поведінкові моделі, що їх демонструють туристи при контакті з місцевими мешканцями та їхньою культурою, можуть варіюватися від культурного шоку, як стану спантеличення, втрати орієнтації та емоційного збурення, спричиненого раптовим потраплянням людини в незнайоме їй середовище, до культурної зверхності та зневаги, як практикування власних правил і форм поведінки, ігноруючи традиції, устої, етичні норми та етикет приймаючої спільноти.

Соціально-культурний вплив туризму добре описується концепцією "демонстраційного ефекту" [4]. Мобільність та експансія чимраз більшої кількості подорожуючих підсилює роль туризму як одного з головних чинників дифузії культурних зразків, яка найактивніше відбувається в несуттєво змінених сучасною культурно-уніфікованою цивілізацією, периферійних по відношенню до постіндустріального ядра, країнах і регіонах світу. Мешканці (особливо молодь) у районах призначення, часто копіюють споживацькі й поведінкові моделі іноземних туристів, що, у свою чергу, може викликати внутрішні соціальні конфлікти. До найбільш небезпечних соціально-культурних впливів туризму належать: утрата місцевої самобутності та цінностей шляхом комодифікації місцевих культурних феноменів, стандартизації й пристосування до запитів і вподобань туристів; конфлікти, зумовлені цивілізаційними зіткненнями; дитяча зайнятість; зростання рівня злочинності, проституції; акультурація, у тому числі руйнування традицій та унікальних особливостей місцевого способу життя. З іншого боку, місцеві громади за рахунок туризму отримують: розширені можливості працевлаштування, зокрема і для представників творчих професій, що може дозволити зберегти або відновити традиційні етнічні промисли тощо; спроможність використовувати доходи від туризму та спеціально створену інфраструктуру у цілях розвитку; змогу долучатися через культурний діалог до надбань інших народів.

Масовий міжнародний туризм як глобальне явище в планетарному соціальному просторі являє собою частковий варіант "центр-периферійних" відносин, посилюючи таким чином потенціал конфліктності проблем: "Північ – Південь" і відсталості в сучасному світі. Однак не слід ігнорувати те, що в постіндустріальних суспільствах туризм як невід'ємна складова способу життя людей є символом постмодернізму, демократії й свободи вибору. Туризм розширює можливості для освіти, самовдосконалення та самореалізації, підвищує якість

життя, сприяє усвідомленню необхідності збереження культурного та біорізноманіття.

Як галузь господарської діяльності туризм являє собою міжгалузевий комплекс із забезпечення потреб подорожуючих і відповідний сегмент ринку із задоволення попиту в туристичних і супутніх послугах і товарах. Нині туризм є одним із найбільших і найшвидше прогресуючих секторів світової економіки. У 2015 р. зареєстровано 1,186 млрд міжнародних туристів (у 2016 р. – 1,235 млрд) та близько 5,5 млрд внутрішніх; туризм і пов'язані галузі згенерували 7,2 трлн дол внеску у світовий ВВП, 283 млн робочих місць по всьому світу, 1,5 трлн дол експортних надходжень [6]. При цьому туризм розвивається надзвичайно динамічно та стабільно: середньорічні темпи приросту міжнародних туристичних прибуттів становили 3,9 % у період 2005–2015 рр. і, за прогнозами на наступне десятиліття, становитимуть 3,3 % (2010–2030) [7]. Така динаміка перетворила туризм у рушій сучасного соціально-економічного прогресу. Визнання важливості та врахування потенційного внеску туризму в національних стратегіях і на порядку денному глобального розвитку стає новою реальністю.

У 2015 р. частка туристичного сектора у світовому ВВП становила 9,8 %, а темпи приросту випереджали не тільки середні по економіці, але й були вищими, ніж в інших значущих секторах, таких як фінансові та бізнес-послуги, транспорт і виробництво. Одне з одинадцяти робочих місць у світі створено для забезпечення потреб подорожуючих у туризмі та пов'язаних галузях [6]. Важливо, що жінки становлять 70 % зайнятих у сфері туризму, а половина працюючих – молодше 25 років.

Стійкий попит на туризм разом з його здатністю генерувати високі рівні зайнятості визначають важливість галузі як інструменту суспільного розвитку. Туризм був визнаний ООН одним із десяти секторів, здатних забезпечити значущий приріст у сегменті зеленої економіки, і включений до Підсумкового документа "Ріо+20" як такий, що відповідає трьом критеріям сталого розвитку: має тісні зв'язки з іншими секторами, може створювати гідні робочі місця та генерувати торговельні можливості. У ХХІ ст. найвищі темпи росту туризму спостерігаються в країнах, що розвиваються, та з перехідною економікою. Їхня частка в міжнародних туристських прибуттях зростає із 38 % у 2000 р. до 45 % у 2015 р. (533 млн прибуттів), а за прогнозом ЮНВТО, у 2030 р. становитиме 57 %, що перевершить відповідний показник розвинених країн [7]. Туризм забезпечує 42 % експорту послуг у країнах з перехідною економікою та в країнах, що розвиваються, а половина найменш розвинених країн віддає йому перевагу як інструменту зняття масштабів бідності. У багатьох країнах, що розвиваються, туризм стає важливим джерелом доходів населення. При цьому навіть низькокваліфіковані кадри, жінки та молодь у віддалених регіонах отримують можливість стати експортерами туристичних послуг. Доходи в туристичній галузі часто виявляються вищими, ніж в інших сферах економіки. Як сектор з порівняно низьким бар'єром входу на ринок туризм створює можливості для розвитку малого підприємництва, наповнення місцевих бюджетів, стимулює розбудову загальної та спеціальної інфраструктури. Розгалужені логістичні ланцюги постачання в туризмі визначають параметри комплексно-пропорційного регіонального розвитку. Нарешті, туризм забезпечує можливість підтримання традиційного способу життя та місцевих видів діяльності, є інструментом для захисту навколишнього середовища, біорізноманіття, матеріальної та нематеріальної культурної і природної спадщини. При наданні туристич-

них послуг використовуються переважно місцеві, наявні, а не імпортовані ресурси, а завдяки ефекту мультиплікатора кошти, якими оплачуються туристичні послуги та інші споживчі потреби туристів, стимулюють місцеве виробництво та споживання. Це особливо важливо для країн, що розвиваються, оскільки туризм часто є однією з небагатьох конкурентних експортних галузей.

Туризм володіє унікальними властивостями, що визначають його здатність здійснювати комплексний вплив на суспільство та економіку. Для країн, що розвиваються, важливою виявляється здатність туристичної галузі швидше, ніж інші відновлюватися від наслідків економічних спадів і компенсувати збитки від несприятливої кон'юнктури зовнішніх товарних ринків. Таким чином, туризм може стабілізувати, підвищити резистентність економіки в кризові періоди. Також дуже вагомим виявляється вплив туризму на розвиток місцевих громад. Відбувається трансформація суспільно-економічних комплексів курортних регіонів: розширюються можливості для бізнесу; розвиваються нові підприємства та підтримуються традиційні промисли; розбудовується інфраструктура; скорочується безробіття; вирівнюються гендерні диспропорції в системі зайнятості; у сільських регіонах скорочується відтік робочої сили, особливо молоді, до міст; підвищується добробут населення. Саме на локальному рівні найяскравіше виявляються переваги сталого розвитку туризму, а отже, ефективне управління та дотримання засад раціонального природокористування і збалансованого розподілу доходів у галузі здатне перетворити туризм у дієвий інструмент розвитку територіальних громад. Нарешті, сектор туризму, що переважно складається з малих і середніх підприємств, відкриває великі можливості для просування державно-приватної моделі партнерства в цілях розвитку на основі впровадження наскрізної системи громадської координації господарських рішень.

Туризм як вид господарської діяльності є природоорієнтованим, оскільки краса і різноманіття природних ландшафтів, чисте повітря і вода є основними туристичними благами. Але в процесі туристської діяльності неминуче відбувається зміна навколишнього природного середовища. При цьому негативні зміни переважають, завдаючи природі значної й постійно зростаючої шкоди. Адже стабільне зростання обсягів туристської діяльності призводить до залучення додаткових природних рекреаційних ресурсів, більш інтенсивного експлуатування наявних і створення особливих природно-соціальних ландшафтів, де рекреаційна функція є домінуючою. Туристів у першу чергу приваблюють екологічно чисті, а нерідко і незмінені людиною регіони та території з унікальною екосистемою, яка перебуває під загрозою зникнення. Однак саме туризм, а зокрема споживацьке ставлення представників туристичного бізнесу та туристів до природи, часто стає причиною незворотних змін в екосистемах популярних курортних регіонів світу. Найбільш небезпечним є інтенсифікація використання рекреаційних ресурсів на територіях, де сформувалися великі туристично-рекреаційні центри та курортні зони. Руїнівний вплив туризму на природне середовище можна звести до таких основних аспектів: 1) ушкодження природних об'єктів (рубання дерев на дрова, витоптування рослин, порушення умов життя тварин, заготівля дикорослих трав, браконьєрство); 2) забруднення (повітря – викидами транспортних засобів, води – каналізаційними стоками, побутовим сміттям, паливно-мастильними матеріалами; шумове забруднення, засмічення територій твердими відходами); 3) виснаження природних ресурсів у процесі створення та функціонування туристсько-рекреаційних об'єктів

(зведення лісів, використання великої кількості прісної води, виснаження джерел лікувальних рекреаційних ресурсів); 4) деградація екосистем через надмірне навантаження (деградація ґрунтів, руйнування берегів водойм, зникнення видів рослин і тварин у такій мірі, що територія перестає бути придатною для використання з метою рекреації й туризму і привабливою для відвідувачів). Раціональне використання природних рекреаційних ресурсів, збереження здатності природних комплексів до самовідтворення за рахунок регулювання інтенсивності антропогенних навантажень є об'єктивною необхідністю сучасного етапу розвитку туризму.

Туризм відіграє важливу роль у становленні зовнішньоекономічних зв'язків. Він є важливим стимулом розвитку світової торгівлі, розширення асортименту та географії міжнародного обміну товарами і послугами. Водночас, туризм доцільно розглядати і як самостійний вид міжнародних зв'язків. Міжнародний туризм є важливим чинником зміцнення миру в усьому світі, поліпшення взаєморозуміння між народами, розширення наукового та культурного співробітництва, налагодження добросусідських відносин між державами. Роль туризму як інструменту толерантності, посилення діалогу між народами, форми народної дипломатії неодноразово значалася на численних міжнародних форумах. Зокрема, Генеральна Асамблея ООН оголосила 1967 рік "роком міжнародного туризму" під гаслом: "Туризм – паспорт миру". У Манільській декларації ЮНВТО (1980) туризм визнається чинником забезпечення миру, моральною та інтелектуальною основою міжнародного співробітництва [2]. Практика використання туризму для посилення неформальних міжнародних контактів, забезпечення позитивного іміджу держави на міжнародній арені дозволяє розглядати його як інструмент досягнення зовнішньополітичних інтересів держави та одну з базових стратегій "розумної сили" і відповідного зовнішньополітичного впливу.

За змістом міжнародний туризм є формою міжнародної міграції, регулюється відповідними законодавчими актами та є об'єктом державної візової політики. Основні функції візової політики полягають у тому, щоб, регулюючи в'їзд, забезпечити безпеку громадян, захистити національну робочу силу від конкуренції з боку іммігрантів, отримати додатковий дохід. Візова політика відіграє виключну роль у розвитку міжнародного туризму, особливо для приймаючих туристичні потоки держав. Лібералізація візової політики безумовно стала фактором розвитку масового міжнародного туризму в другій половині ХХ ст. Для більшості розвинених держав світу характерно поступове скорочення списку країн, громадянам яких необхідно отримувати дозвіл на в'їзд. Так, для в'їзду до країн "Великої двадцятки" візу оформлюють лише 17 % міжнародних відвідувачів (2014). Хоч існує значна диверсифікація в межах групи: половина держав вимагають спеціальний дозвіл для більш ніж 20 % відвідувачів. Зокрема, віза необхідна 90 % подорожуючих до Індії, 48 % – до Саудівської Аравії, 36 % – до США, 35 % – до Республіки Корея, 28 % – до РФ та 20 % – до Японії. Тоді як у Туреччині, Мексиці та Австралії цей показник становить 3-4 % [5]. При цьому інтереси туристичного бізнесу із залучення якомога більшої кількості відвідувачів у конкретних випадках можуть не збігатися із зовнішньополітичними пріоритетами держави. З іншого боку, існує гіпотеза про взаємопов'язаність і компенсаторний характер міжнародних туристичних потоків і потоків міграції робочої сили. Зростання доходів населення, збільшення вільного часу, лібералізація зовнішньополітичних відносин і прогрес на транспорті й у телекомунікаційній сфері створили умови для стабі-

льно розвитку міжнародного туризму, у першу чергу у розвинених постіндустріальних державах. Ці ж умови стали принадами для добровільної трудової імміграції працездатного населення з країн, де такі умови не сформувалися. Надходження від міжнародного туризму та фінансові потоки, які надсилаються трудовими мігрантами на Батьківщину, сприяють підвищенню рівня життя в менш розвинених країнах напівпериферії та периферії, які на світовому ринку виступають експортерами туристичних послуг, і стимулюють формування зустрічного міграційного потоку вже не тільки робочої сили, але й туристів.

Глобальна та регіональні системи міжнародних відносин формують зовнішнє середовище розвитку міжнародного туризму, впливаючи на його розвиток опосередковано. Двосторонні ж відносини держав, між якими відбувається туристичний обмін, натомість є чинниками безпосереднього впливу. У будь-якому разі добросусідські дружні взаємини, регіональна інтеграція та транскордонне співробітництво, також як і стабільність міжнародної системи, узгодженість позицій країн лідерів, дієвість системи протитерористичного контролю норм міжнародного права, протидія тероризму гарантують міжнародному туризму сприятливі умови для розвитку. Конкретними інструментами зовнішньополітичної підтримки туризму є: державне гарантування іноземних інвестицій; прозорі умови доступу іноземних компаній і засобів масової інформації на національний ринок; організація проведення в країні різноманітних міжнародних форумів: конференцій, фестивалів тощо [3].

Висновки. Туризм як багатоаспектний феномен, який охоплює різні сфери життя людей по всьому світу та характеризується стабільністю і динамічністю, забезпечує вагомий внесок у розвиток людської цивілізації. Підтвердженням цього є активна роль туризму в досягненні цілей сталого розвитку людства і розвитку суспільства постіндустріального типу. Поліпшення умов життя населення, збільшення часу на відпочинок завдяки використанню сучасних техніки та технології, політична лібералізація, глобалізація інформаційного простору і якісно вищий рівень транспортної доступності перетворили туризм у багатогранне суспільне явище, атрибутами якого є масовість, транскордонний характер, потужна і розгалужена економічна надбудова. Туризм, у свою чергу, сприяє формуванню всебічно розвинутої особистості й творчого світосприйняття, що робить його чинником прогресу суспільства постіндустріального типу, а туристичне споживання, таким чином, стає формою інвестування в розвиток людського капіталу. Значущість туризму для сучасного етапу цивілізаційного розвитку і той факт, що жодна з наук не може вичерпно охарактеризувати туризм як об'єкт власних досліджень, вимагають широкого застосування досягнень різних наукових напрямів. Це розширить можливості ефективного управління розвитком туризму на глобальному, національному та місцевому рівнях, допоможе реалізовувати господарські, соціальні та політичні цілі держави на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Балабанов Г.В. Динаміка і структура наукового пошуку в галузі туризму і рекреації в Україні : аналітична доповідь / Г.В. Балабанов, С.В. Сайчук. – К., 2017.
2. Манільська декларація по мировому туризму (10 октября 1980 г.) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_33268.html.
3. Ткачук Л.М. Політико-географічна проблематика у дослідженнях туризму / Л.М. Ткачук // Економічна та соціальна географія : наук. зб. – К., 2014. – Вип. 2 (70). – С. 32-39.
4. Cohen E. The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Findings / Eric Cohen // Annual Review of Sociology. – Vol. 10, – 1984. – P. 373-392.

5. *The Impact of Visa Facilitation on Job Creation in the G20 Economies* / Published by the World Tourism Organization (UNWTO) and the World Travel & Tourism Council (WTTC), 2012.

6. *Travel & Tourism Economic impact 2016 World / World Travel & Tourism Council.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wttc.org//media/files/reports/economic%20impact%20research/regions%202016/world2016.pdf>

7. *UNWTO Tourism Highlights 2016 Edition.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>

References

1. Balabanov G.V. Dy'namika i struktura naukovo go poshuku v galuzi turyzmu i rekreaciyi v Ukraini : analitichna dopovid' / G.V. Balabanov, S.V. Sajchuk. – K., 2017.

2. *Mani'skaya deklaratsiya po mirovomu turizmu (10 oktyabrya 1980 g.)* – [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.businesspravo.ru/Docum/DocumShow_DocumID_33268.html.

3. Tkachuk L.M. Polity'ko-geografichna problematy'ka u doslidzhennykh turyzmu / Tkachuk L.M. // *Ekonomichna ta social'na geografiya: nauk. zb. – K. : VPCz "Ky'yivs'kyj universytet"*, 2014. – Vy'p. 2 (70). – S. 32-39.

4. Cohen E. *The Sociology of Tourism: Approaches, Issues, and Findings* / Eric Cohen // *Annual Review of Sociology.* – Vol. 10. – 1984. – P. 373-392.

5. *The Impact of Visa Facilitation on Job Creation in the G20 Economies* / Published by the World Tourism Organization (UNWTO) and the World Travel & Tourism Council (WTTC), 2012.

6. *Travel & Tourism Economic impact 2016 World/ World Travel & Tourism Council.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wttc.org//media/files/reports/economic%20impact%20research/regions%202016/world2016.pdf>

7. *UNWTO Tourism Highlights 2016 Edition.* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>

Надійшла до редколегії 01.05.17

Л. Ткачук, канд. геогр. наук, доц., докторант

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

СУЩНОСТЬ ТУРИЗМА КАК МНОГОАСПЕКТНОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ЯВЛЕНИЯ

Выявлены многоаспектность туризма как общественного явления глобального масштаба. Раскрыты основные направления и задачи его исследований различными науками. В частности, определена сущность туризма как путешествия и сформулирован контекст географического исследования туризма. Проанализировано социальную функцию туризма, охарактеризованы параметры его социально-культурного влияния, раскрыта роль туризма в становлении общества постиндустриального типа. Определен вклад туризма в мировую экономику, рассмотрены особенности туризма как межотраслевого хозяйственного комплекса, весомого фактора социально-экономического и экологического развития стран и регионов мира. Отмечена роль туризма в формировании внешнеэкономических связей, поддержании мира и стабильности на международной арене.

Ключевые слова: туризм, путешествие, социально-культурное влияние туризма, типология туристов, экономические функции туризма, экологический аспект туризма, туризм как форма международных отношений.

L. Tkachuk, PhD Geography, Associate Professor, Doctorate Student

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

TOURISM AS A MULTIDIMENSIONAL PHENOMENON

The article reveals the multifaceted nature of tourism as a global scale social phenomenon. Tourism embraces nearly all aspects of our society. The main directions and tasks of its research by various sciences are disclosed. The necessary of integrating a number of subjects to study tourism is underlined. Tourism is the temporary, short-term movement of people to destinations outside the places where they normally live and work, which is induced by the natural and cultural diversity of the world. The essence of tourism as a travel define the context of geographical researches on tourism, in particular, there are researches on geography of tourist resources and flows, sustainable destinations management. Tourism as a social phenomenon has a variety of social-cultural impacts in all sociological dimensions. The main aspects of sociological researches of tourism have resulted in tourists' typology and theory of "hosts and guests" relations. The modern mass international tourism is regarded in this article as a symbol of the postmodernism society. The economic and environmental effects of tourism are determined. As a key sector for economic development and job creation (for both men and women) throughout the world, tourism is one of the strongest drivers of global trade and prosperity. Tourism directly contributed US\$2.3 trillion and 109 million jobs worldwide in 2016. It is revealed that tourism in many developing and least developed countries is the most viable and sustainable economic development option, and in some countries, the main source of foreign exchange earnings. Tourism impacts on the natural environment in various ways. Some forms of tourism can be extremely detrimental to ecologically sensitive areas, resulting in their degradation or destruction. The role of tourism in strengthening international economic relations, maintaining peace and stability in the world is also noted. It is determined that tourism can reduce prejudice among individuals, influences national institutions, structures and attitudes to create and sustain peaceful societies.

Keywords: tourism, travel, the socio-cultural impact of tourism, typology of tourists, economic functions of tourism, the ecological aspect of tourism, tourism as a form of international relations.

<http://doi.org/10.17721/1728-2721.2017.66.18>

УДК 338.48-6:55(477.64)

О. Топалова, канд. геогр. наук, старш. викл.

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, Мелітополь

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ГЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЗАПОРІЗЬКІЙ ОБЛАСТІ

Розглянуто природно-географічні передумови розвитку геологічного туризму в Запорізькій області. Виявлено структурний спосіб дій, які визначають сутність терміна "геологічний туризм" за редакцією Томаса Хосе. Дано визначення сучасним поняттям "геотуризм", "геотуристські об'єкти", "геотуристські явища". Розкрито особливості використання гірських виробок як об'єктів геологічного та екстремального туризму. Визначено основні геологічні пам'ятки Запорізької області, які вже стали об'єктами масового екскурсійно-туристського показу. Проаналізовано перспективи розвитку геологічного туризму в Запорізькій області.

Ключові слова: геологічний туризм, геологічні пам'ятки, геотуристські об'єкти, геотуристські траси, гірські виробки.

Вступ. Постановка проблеми. У ході розвитку туризму і курортів в Запорізькій області до туристсько-екскурсійних маршрутів постійно включаються нові об'єкти. Також в останні роки в області набули популярності зелений, сільський, індустриальний, етнотуризму та інші види внутрішнього і зовнішнього туризму. Потенціалом їхнього розвитку виступає значна кількість туристсько-рекреаційних ресурсів, якими володіє Запорізька область. Але, не зважаючи на стрімкий розвиток нових

напрямів туризму, у наведеному вище списку немає геологічного туризму. Проте сприйняття геологічних пам'яток як цікавих туристських об'єктів є сьогодні досить актуальним питанням як обласного, так і Всеукраїнського рівня, особливо у зв'язку з тимчасовою втрапою Криму та його туристських багатств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін "геологічний туризм" або "геотуризм" (англ. geotourism) уперше вжив британський вчений Томас Хосе (Hose,